

Univerzální základní služby: co jsou a proč se jimi zabývat

PODKLAD K DISKUSI

Úvod: Proč vznikl a k čemu slouží tento text	1
1. Motivace pro UZS: strukturální problémy české společnosti	4
2. Definice a principy univerzálních základních služeb	6
3. Sociální přínosy univerzálních základních služeb	9
3.1 Nerovnosti	9
3.2 Úspornost	10
3.3 Posílení solidarity	11
3.4 Prostor pro neformální péči a nepeněžní ekonomiku	12
4. Environmentální přínosy univerzálních základních služeb	13
4.1 Tlak na spotřebu	13
4.2 Kolektivní povaha a design	13
4.3 Prostor pro ekologickou transformaci	13
5. Způsoby organizace služeb a principy fungování	14
6. Typy univerzálních základních služeb v různých sektorech	15
7. Politické prosazování	17

Úvod: Proč vznikl a k čemu slouží tento text

Cílem tohoto diskusního podkladu je představit českému publiku obecný rámec uvažování o univerzálních základních službách (dále UZS) a dát jej k diskusi napříč různými organizacemi a odbornostmi. Připravili jsme jej ve autorském kolektivu, který se na univerzitách, v ekologických organizacích a think-tancích z různých úhlů věnuje socio-ekologické transformaci. Jako autoři a autorky jsme přesvědčeni, že koncept UZS má potenciál přispět k propojování řešení různých krizích (bydlení, energetiky atp.) i v českém kontextu a předkládáme tento text k dalšímu prozkoumávání tohoto tušeného potenciálu. Na rozdíl od jiných mechanismů redistribuce totiž veřejné služby dokáží zajistit efektivní přerozdělování, stabilizovat sociální úroveň široké skupiny obyvatel a zároveň přinášejí možnost rychlé a hluboké dekarbonizace – na rozdíl od individuálních řešení (jako např. přechod na individuální elektromobilitu).

Koncept univerzálních základních služeb se v posledních letech dostává do centra zájmu různých hnutí, protože obsahuje příslib současného řešení více strukturálních problémů, kterým naše společnosti čelí. UZS se řeší především ve Velké Británii, kampaní jej tam prosazuje New Economics Foundation. Protože zájem o UZS a první snahy jej prosazovat přichází z britského kontextu, je potřeba brát v potaz jeho specifika – diskuse o UBS (universal basic services) tam vzniká pod vlivem dlouhotrvajícího zápasu o reformu nejvýznamnější britské veřejné služby – National Health Service – v diskusi o UZS se zrcadlí silná role místních a jiných zájmových občanských iniciativ, tzv. *communities* v řešení veřejněpolitických problémů, která nemá v Česku obdoby (šlo by ji možná základně přirovnat k místním akčním skupinám, které sdružují různé aktéry a společně hledají řešení pro strategické agendy).

V českém kontextu zatím neexistoval ucelený přehled dosavadní diskuse o UZS, objevoval se především v magisterských pracích a občasných diskusních příspěvcích na sociálních sítích. Tato studie stojí na důkladné rešerši desítek zahraničních studií a akademických článků o UZS – bohužel se ukazuje, že současný stav debaty o UZS je stále velmi daleko od momentu formulování konkrétní policy a zůstává na úrovni teoretického konceptu. Další slabinou je, že diskuse o UZS podle našich znalostí není propojená s myšlením a policy prací v oblasti rozvoje sociálního státu a veřejných služeb a jednoduše bychom se tak mohli dostat do stavu, že budeme vynalézat kolo.

Naším cílem je proto v dialogu s různými organizacemi a expertstvem tyto dvě slabiny postupně překlenout, vybrat strategicky nejvýhodnější sektory pro zavedení UZS pro Česko a zpracovat pro ně konkrétní návrhy, které by mohly mobilizovat a nově propojovat sociálně-ekologické hnutí. Pro reálné prosazování a prosazení UZS bude nutné budovat kolem něj širokou základnu podporovatelek a podporovatelů – různá hnutí, odbory, akademická pracoviště a think-tanky. Je zřejmé, že takový politický projekt by znamenal radikalizaci ambicí levicových aktérů a byl by úsilím na řadu let. Právě takovou radikální ambici nyní potřebujeme – a touto studií chceme udělat první krok tímto směrem.

V říjnu 2024 s touto studií pracovalo účastnictvo workshopu s cílem promyslet další kroky k rozvíjení konceptu UZS v českých podmínkách. Shoda panovala na tom, že koncept UZS vrhá nové světlo na rozvoj veřejných služeb, které jsou dnes spíše v defenzivě, a potenciálně jim přináší nové strategické spojení. Jako další vhodné kroky se jeví:

- mapování konkrétních obrysů UBS v jednotlivých sektorech se sektorovými experty/tkami (energetika, zdravotnictví, potravinářství, bydlení, doprava) včetně aplikace principů participace na designu/implementaci veřejných služeb;
- vytvoření návrhu UBS pro vybrané sektory, testování jejich veřejné podpory v závislosti na různých rámcových narativích;
- konfrontování konceptu UBS s odbornou diskusí k sociálnímu státu/veřejným službám/inovacím ve veřejných službách (obory politologie a veřejné politiky);
- mapování vhodných partnerů pro lokální projekty rozvíjející principy UBS ve vybraných službách (kraje, obce, místní akční skupiny);
- postupné představování konceptu odborným zázemím politických stran.

I s ohledem na další kroky je tento text třeba brát jako diskusní prostor a živý dokument, spíše než autoritativní a statický výklad tohoto konceptu. K nastartování dialogu nabízíme otázky na konci vybraných kapitol.

Na závěr bychom rádi poděkovali Friedrich-Ebert-Stiftung, zastoupení v České republice, za podporu naší práce.

V Praze v říjnu 2024

Martin Čech
Anna Kárníková
Ondřej Kolínský
Áron Tkadleček
Sabina Vojtěchová

1. Motivace pro UZS: strukturální problémy české společnosti

Přemýšlení o UZS v českém kontextu je potřeba ukotvit v **analýze strukturálních problémů**, které jsou dnes již dobře popsány a zhusta i veřejně diskutované. Bohužel ale zůstávají neřešené a pod tlakem dalšího vývoje (demografie, dekarbonizace, technologie) lze očekávat, že se budou dále zostřovat.

Zásadním strukturálním problémem jsou **nerovnosti**. Česko sice vychází dobře v metrikách podle příjmu (které jsou nicméně nízké k zajištění důstojného života), ale majetkové nerovnosti jsou na vzestupu. Současně přetrvává dědičnost sociálního postavení skrz přístup k elitnímu vzdělávání. Propojení sociálních dávek a dostupnosti ekologických dotací (např. na zateplování rodinných domů) s daňovou politikou pak dále posiluje lidi s vyššími příjmy, vysokopříjmové kompletní rodiny a podnikatelstvo (včetně švarc-živnostnictva). Nerovnosti jsou extrémně lokalizované, jednak napříč kraji, ale možná ještě víc uvnitř krajů mezi městy a vesnickou periferií – to platí pro kvalitu života, délku dožití, dostupnost služeb, zaměstnanost, politické preference, společenskou exkluzi včetně exekucí. To všechno pak souvisí s nerovnostmi uznání, kdy se části populace cítí opomenuté a neférově ohodnocené, protože věří silně zakořeněné myšlence zásluhovosti, která navíc neodpovídá realitě.

Dosavadním **klimatickým politikám se nedaří dostát požadavkům na sociální spravedlnost** a výše diskutované problémy mnohdy ještě zhoršují. Zpoplatnění externalit nebo regulace určitých odvětví často dopadá na chudší nebo periferně situovanou populaci, naopak dotace (na zateplování či auta na alternativní pohony) vyžadují disponibilní prostředky a znalost systému a disproportčně z nich ještě donedávna čerpali lidé s vyššími typy různých kapitálů. Nepřímé dopady na zaměstnanost pak opět ohrožují zejména lidi z periferních oblastí a s nižším vzděláním. Nutnou podmínkou (znovu)získání politické podpory transformačních politik (politicky, eticky, ale i čistě technicky z hlediska jejich prosaditelnosti) je garance naplňování základních potřeb všech.

V krátkodobější perspektivě má tato deprivace přímý dopad na kvalitu života lidí. Výzkumy ukazují, že kvalita života úzce souvisí s možností naplňovat základní potřeby, což může být mnohem snazší zajistit než dosáhnout dostatečně vysokého příjmu, aby si potřeby mohl zajišťovat každý jednotlivec sám. Stát by se proto měl z abstraktních ekonomických indikátorů typu HDP přeorientovat na naplňování základních potřeb, včetně jejich zjišťování, a subjektivně vnímanou spokojeností lidí. Tento typ dat (která máme zatím k dispozici velmi omezeně – např. Maussen, 2018) pak může posloužit jako **základ obousměrné komunikace o potřebách a preferencích obyvatelstva**, na kterých by design služeb měl být postaven.

Česko trpí nízkou mezilidskou důvěrou, různé skupiny lidí žijí v oddělených světech a nerozumí navzájem svým potřebám a obavám. To činí společnost zranitelnou vůči externím šokům, jak se ukázalo v průběhu pandemie, kdy krizové řízení státu nedokázalo přesvědčit obyvatelstvo o nutnosti opatření. Prohlubující se vzájemné neporozumění pak zvyšuje nedůvěru v demokratické instituce a snadno přeroste v podporu autoritářských řešení. Dnešní výzvy vyžadují jednak **základní společenskou shodu** na jejich existenci a analýze, ale také společný postup.

Dlouhodobě oslabující prvky sociálního státu dnes nedokáží čelit rozevírajícím se nůžkám a rostoucí křehkosti společenského uspořádání tváří v tvář globální polykrizi. Ústup veřejných služeb a cílení dávek na nejzranitelnější pak ostrakizuje lidi, kteří je pobírají a dále delegitimizuje sociální stát v očích střední třídy, která z něj méně a méně benefituje. Dávky a služby pro „ty chudé“ je pak snazší ještě více osekávat v prostředí, kdy se o ně stydí hlásit ti, co na ně mají nárok. Návrh univerzálních základních služeb může pomoci tuto debatu přerámovat a **nabídnout komplexní vizi dobře fungujícího státu spíše než svádět jednotlivé boje o různě ohrožené části sociálního státu** (zdravotnictví, vzdělávání, bydlení).

V tomto kontextu představují univerzální základní služby politický nástroj, který může účinně řešit více probíhajících krizí v našich společnostech a může mít za určitých podmínek tyto **potenciální benefity** (je třeba nicméně brát v potaz, že ne všechny se mohou naplnit nebo naplňovat současně):

- Efektivně pomáhají **narovnávat nerovnosti**. Nejedná se jen o příjmové nerovnosti (úspory příjmu vynaloženého na uspokojení potřeb), ale i o narovnání rozdílné kvality života a nerovností v uznání.
- Poskytovat veřejnou dopravu, energie či bydlení ve formě univerzálních základních služeb může být **úspornější na zdroje či ekologicky udržitelnější**, pokud je podél těchto cílů designována infrastruktura.
- Mohou nahradit odcizující individuální a spotřebitelský model běžných státních dávek a **jít proti trendu ostrakizace jejich příjemstva a další eroze dávek**.
- Snižují nároky na minimální příjem nutný pro důstojný život a mohou tak umožnit **vyšší životní jistotu, flexibilnější úvazky, méně placené práce a menší tlak na spotřebu** (a tím pádem menší environmentální zátěž).
- Pro klíčové prvky kvality života dnes nemáme dobrá data a využíváme nepřesné proxy indikátory (např. střední délka dožití ukazující na problémy znečištění a nedostupné lékařské péče v periferních oblastech). Rozhodování o univerzálních základních službách **tato data částečně pomůže vytvořit a současně vytvoří tlak na jejich důslednější sběr**.
- Mohou pomoci **stabilizovat výkyvy pracovního trhu**, jelikož vytvářejí relativně stabilní a vysokou míru zaměstnanosti a vyžadují pracovníky na všech úrovních kvalifikace a ve všech částech země. Podle Button a Coote (2021) by například investice do péče o děti a do sociální péče o dospělé nejen vytvořily více pracovních míst v odvětví péče, ale také umožnily rodičům a neformálním pečovatelům, aby se ujali placených prací, pokud se k tomu rozhodnou.
- Z perspektivy environmentální šetrnosti univerzální základní služby odpovídají také na kritiku základního nepodmíněného příjmu (*universal basic income*, dále UBI), který by mohl přinést zvýšení výroby a spotřeby, prohloubit nerovné rozdělení ekonomické moci a přitom nijak negarantuje skutečné naplnění lidských potřeb v reálné ekonomice. Poskytování peněz všem lidem bez rozdílu by mohlo vyústit v komercializaci služeb, zvýšení cen zboží a služeb, takže základní příjem by nemusel stačit na důstojný a kvalitní život. Univerzální základní služby tato rizika řeší

tím, že se **služby snaží přímo zajistit, namísto pouhé možnosti jejich zpřístupnění.**

- Díky účasti lidí na designu a fungování služeb se může prohlubovat **kolektivní odpovědnost, společenská sounáležitost, solidarita ve společnosti a vznikat zmocňující a aktivizační efekt.**

2. Definice a principy univerzálních základních služeb

Univerzální základní služby jsou formou sociálního zabezpečení, která zavádí **cenově dostupný nebo přímo bezplatný přístup k základním službám s cílem umožnit lidem žít kvalitnější a bezpečnější život a zajistit jim možnost se na něm aktivně podílet.**

Jedná se o **rozšířený pojem veřejné služby**, kterou se rozumí „takový druh služeb, jejichž uživatelem (spotřebitelem) je veřejnost jako sociální subjekt. Veřejné služby jsou produkovány, zabezpečovány či regulovány orgány veřejné správy. Obecným cílem tohoto poskytování je, aby tyto služby uspokojovaly společenské potřeby při respektování principu subsidiarity“ (Ochrana 2007).

V literatuře o UZS a v tomto textu jako **služby** označujeme kolektivně spravované činnosti, které naplňují základní lidské potřeby demokraticky stanovené za veřejný zájem.

i Lidské potřeby

Co patří mezi základní lidské potřeby pro důstojný život a co už je nadstandardní individuální tužbou by mělo být výsledkem demokratické diskuze v každé společnosti. Diskuze o UZS mezi základní lidské potřeby tradičně řadí potřebu zdraví, vzdělání, přístřeší, potravu, dopravu, komunikaci a také právní služby a přístup k rozhodování. Operacionalizaci přístupu k potřebám akademicky popisuje model ekonomy Max-Neefa, který zároveň pojmenovává různé možnosti jejich uspokojení. Lidské potřeby podle Max-Neefa můžeme naplňovat různými uspokojovači, které mají rozdílné sociální a environmentální dopady, zatímco v jádru řeší stejnou potřebu – právě zaměření se na vhodné uspokojovače je proto pro sociální a environmentální soudržnost klíčové. Jeho model umožňuje lépe pochopit lidské potřeby a tužby a tím i zprostředkovat ekologicky udržitelnější a solidárnější způsoby pro jejich zajištění. Více o tomto modelu v českém prostředí pojednává například Adam Čajka (2023).

Základní pak znamenají nezbytné a nutné, umožňující lidem užít se a kvalitně se účastnit společenského života. A **univerzální** vyjadřuje, že má na jejich naplnění nárok každý bez aktuálních finančních možností – konkrétně nastavené podmínky určují, zda dotyční musí za službu zcela zaplatit, finančně se podílet, nebo mají přístup zcela zdarma (Coote 2020, Gough 2019). Všechny základní potřeby můžeme pokrýt veřejnými službami. Do systému univerzálních základních služeb jsou zahrnuté služby jako je již zmíněná veřejná doprava,

zdravotní péče, sociální péče, vzdělávání, přístup domácností k internetu, poskytování bydlení či dodávání energie a vody.

Univerzální základní služby spojují čtyři klíčové principy (Coote a Percy 2020). Prvním z nich je **kolektivní odpovědnost**. Odpovědnost za poskytování služeb je svěřena přímo národní vládě nebo místní samosprávě. Garance a koordinace služeb ze strany vlády následně umožňuje větší dílčí zapojení neziskových a nestátních organizací, které jsou v současnosti často vynechávány. Univerzální základní služby předpokládají různé organizační modely zajišťování služeb – přes municipální, družstevní, kolektivní až po neziskové, a to nejen ve smyslu neziskových organizací, ale také tzv. neziskových firem (*not-for-profit businesses*).

i Neziskové podniky

Neziskové podnikání nabízí právní formu, ve které je organizace zavázána investovat veškerý svůj zisk po pokrytí nákladů zpět do činnosti organizace nebo do sociálně či environmentálně prospěšného cíle, který si při vzniku stanoví. Zisk tak slouží buďto pro zkvalitňování dané služby nebo financuje jiné prospěšné sociální či environmentální aktivity, kterým tržní prostředí neposkytuje prosperující podmínky. Zisk tedy nemůže být přivlastněn majiteli, akcionáři nebo investory, což ovlivňuje možnosti přílivu kapitálu do firmy. Neziskové podnikání řeší některé negativní důsledky na zisku založených byznysů, které mají tendenci svou činností prohlubovat nerovnosti, konzumerismus a uchvácení politické moci ve prospěch svých zájmů (Hinton 2020, 2021). Přivlastněný a z podniku vyvedený zisk je také často používán pro environmentálně destruktivní luxusní spotřebu nejmajetnějších (Gore 2021). Odlišné nakládání se ziskem tak skýtá transformativní možnost pro společenskou a environmentální udržitelnost. Taková právní forma zatím v Česku neexistuje, nejvíce se jí blíží sociální podnikání. To však typicky působí v reprodukčních oblastech, které jsou sice sociálně prospěšné, ale negenerují tak velké množství zisku jako produktivní sektory.

Druhým principem UZS je co nejvíce **decentralizované nakládání s mocí**, a tedy i rozhodování na co nejnižší možné úrovni prostoupené participativními procesy. Státní správa a samospráva má u univerzálních základních služeb klíčovou roli, ale do rozhodování je třeba v co největší míře zapojit taktéž místní instituce a obyvatelstvo. Obyvatelstvo může participovat v různé míře a na různých úrovních rozhodování – od pouhého obdržení informací, přes konzultování, až k samotnému zapojení do procesu vytváření nebo poskytování služeb. Neméně důležité je zapojení místních podniků a organizací, které poskytování univerzální základní služby zprostředkovávají. Lokálně zakotvené ekonomiky jsou totiž mimo jiné méně zranitelné vůči ekonomickým výkyvům jako je například narušení či proměna globálních dodavatelských řetězců, jenž se v kontextu sílící změny klimatu a mnohočetných krizí budou s velkou pravděpodobností objevovat čím dál častěji (Moore a Collins 2020).

Třetím principem je priorita **veřejného zájmu**. Všichni poskytovatelé univerzálních základních služeb, především ti soukromí a ziskoví, spolupracují se státem pod podmínkou uzavření dohody ohledně veřejného zájmu a na něm založené regulace. Takové firmy a

organizace mají v různých právních kontextech různě ukotvený veřejně prospěšný status (tzn. svým posláním, zakladatelským jednáním a činnostmi přispívat k dosahování obecného prospěchu) a do svého fungování zahrnují sdílený a státem navržený seznam hodnot zajišťující solidaritu, rovnost, kvalitu služeb, participaci nebo transparentnost. V České republice status veřejné prospěšnosti zavádí občanský zákoník (§ 146–150), snaha přijmout prováděcí zákon však nebyla v roce 2013 úspěšná.

Čtvrtým z principů je **nepodmíněnost**. Služby se poskytují na základě potřeby, čímž se liší od politiky univerzálního základního příjmu (UBI). Zatímco u politiky základního příjmu se vyplácí všem obyvatelům stejná částka bez rozdílu, základní služby občané v případě, že je nepotřebují, nedostanou. Platí však, že o poskytnutí služby nerozhoduje schopnost platit. O tom, kdo služby potřebuje, může rozhodnout buďto k tomu určená osoba – na základě povahy služby to může být daný odborník (například lékařka), lokální autorita nebo samotné tvrzení žadajících. Klíčovou odpovědnost za spravedlivé přidělení služeb by měl opět nést stát (Coote a Percy 2020).

Univerzální základní služby stojí nakonec na **principu dostatku**, kde nejprve jako společnost hledáme způsob, jak zajistit životně důležité potřeby všem a v souladu s vědomím environmentálních mezí naší planety.

i Dostatek

Diskuze o dostatku se dostává do popředí s diskuzí o překračování planetárních limitů. Zatímco dnes nejvyšší příjmové skupiny svou spotřebou a uspokojováním tužeb násobně přestřelují planetární limity, jiné příjmové skupiny se svými zdroji nejsou schopni naplnit ani své základní potřeby. Teorie dostatku se tak snaží najít prostor „udržitelného koridoru spotřeby.“ Podle teorie dostatku musí alokace zdrojů nejprve usilovat o naplnění základních potřeb všech lidí (více v infoboxu Lidské potřeby), než skrze výrobu a spotřebu začneme vůbec narážet na planetární limity pro naplňování tužeb. Uspokojování potřeb tedy musí předcházet uspokojování tužeb. Současný ekonomický model stojí na *subjektivní teorii hodnoty*, podle které je hodnota zboží určována výhradně poptávkou v rámci trhu. To ale dovoluje ekonomickému systému naplňovat potřebu okázalé spotřeby (např. několikáté luxusní auto), zatímco jiní nemají naplněné základní potřeby (např. důstojný standard bydlení pro založení rodiny). Ekonomický systém tak objektivně a efektivně slouží excesi jedněch na úkor důstojnosti druhých. V odborné literatuře se právě proto vynořují teorie dostatkismu, které by tento přístup odborně podchytily (Gough 2023).

Statham et al. (2022: 19) navrhuje **principy podle kterých určit, jaká služba by měla být poskytována jako univerzální základní služba**. Prvním principem je potenciál služby chránit před katastrofickými náklady a zvýšit finanční odolnost pro rodiny a jednotlivce. Druhý princip označuje jako potenciál zvýšit efektivitu, tam kde veřejné služby sníží náklady pro poskytovatele. A třetí kritérium je schopnost generovat službou veřejné statky – zlepšené veřejné zdraví nebo snížené emise skleníkových plynů.

Otázky:

- **Které z těchto principů se uplatňují ve kterých veřejných službách v Česku už nyní?**
- **Kde naopak znamená koncept UZS kvalitativní posun v poskytování veřejných služeb (nová ambice či nové nároky na plánování a implementaci)?**
- **Které základní potřeby nejsou nyní veřejnými službami vůbec nebo málo pokryty?**
- **V kterých sektorech by v Česku bylo prosazování UZS nejstrategičtější (např. z hlediska posunu v zajištění potřeb a zároveň snížení ekologické zátěže, možnosti vytvořit kolem tématu širokou koalici atp.)?**

3. Sociální přínosy univerzálních základních služeb

Sociální přínosy UZS vycházejí z přínosů veřejných služeb, díky specifickému designu UZS (např. sladění s cíli ekologické transformace či zapojení občanstva do jejich přípravy a implementace) ale můžeme předpokládat tyto přínosy ještě významnější.

3.1 Nerovnosti

Už existující veřejné služby mají významný vliv na snižování nerovností, univerzální základní služby by tento vliv patrně ještě posilily (Statham et al. 2022: 10-11). Kolektivně poskytované služby by totiž umožnily uspokojit potřeby nízkopříjmových domácností, které platí za základní služby na rozdíl od bohatých domácností, velkou část svých výdajů. Pokud bychom přínos veřejných služeb vyjádřili penežně, pak lze podle výzkumu Verbist et al. (2021: 34) říct, že veřejné služby (zdravotní péče, vzdělávání a další) tvoří tři čtvrtiny všech příjmů pětiny nejchudších domácností v zemích OECD. V nejbohatší pětině naopak tvoří jen 14 % příjmů.

Univerzální základní služby by za předpokladu dodržení principů fungování, které uvádíme v předchozí kapitole, reagovaly na lokalizované nerovnosti napříč kraji a mezi městy a periferií. Jejich zavedení i provoz, které by udržoval základní společenskou strukturu, bude vyžadovat pracovníky na všech úrovních kvalifikace a ve všech částech země, což jde proti trendu nuceného dojíždění za prací a postupného vysídlování periferií.

Kromě toho univerzální základní služby umožňují omezit i mezigenerační nerovnosti. Zázemí kvalitních veřejných služeb umožňuje, aby se chudoba nepřenášela na další generace (Statham et al 2022: 11). Univerzální základní služby se tak stávají důležitým garantem rovnosti příležitostí.

Univerzální základní služby také výrazně přispívají ke kolektivnímu zabezpečení všech, díky tomu, že fungují na principu sdílení rizika. Například zdravotní péče je zaplácena tomu, kdo ji zrovna potřebuje, zatímco na jejím fungování se podílejí všichni. Riziko, které se může nerovnoměrně projevit, je tak rovnoměrně rozděleno mezi všechny.

Jak je zabezpečení veřejných služeb klíčové pro kvalitu života ukazují i konkrétní měřitelné ukazatele. V zemích s více a kvalitnějšími veřejnými službami jsou lidé zdravější, žijí déle i vyjadřují celkově větší spokojenost se životem (Hickel 2023).

3.2. Úspornost

Podle Coote (2022) mají služby navrhované pro UZS tendenci přinášet lepší poměr ceny a kvality než zajištění těchto služeb pomocí trhu. Ekonomická efektivita u soukromého zajišťování je totiž sice často proklamovaná, jednoznačné empirické důkazy ale neexistují, a to bez ohledu na to, z jaké definice efektivity přitom vycházíme (většina využitých zdrojů pracuje s produktivní efektivitou zaměřenou na snižování peněžní hodnoty nákladů spíše než s efektivitou výsledku) (Rao 2015). Jediným jasným úkazem efektivnosti tržní versus veřejné správy je privatizovaný systém zdravotnictví v USA. Ten je v nákladech na jednoho pacienta třikrát dražší než státní zdravotnictví ve Velké Británii, přitom dosahuje horších výsledků ve smyslu naděje na dožití (Statham et al 2022: 11)

U kolektivně zajišťovaných služeb lze zároveň dosáhnout úspor z rozsahu, protože lidé se o náklady mezi sebou dělí, ukázkovým příkladem úspor z rozsahu je sdílená veřejná doprava nebo hlídání dětí prostřednictvím dětských skupin. Univerzální základní služby jsou také zbaveny nákladů spojeným s transakcemi mezi subjekty, například těmi vynaloženými na zajištění reklamy, protože tržní kompetici střídá společný veřejný zájem zajištěný výše uvedenými dohodami (Coote 2023). Navíc často v sektorech, kde univerzální základní služby navrhujeme, není možná konkurence a přirozeně dochází ke vzniku monopolů či oligopolů, takže ani teoreticky není možné dosahovat výhod tržní soutěže. To se týká například služeb vyžadujících rozsáhlou infrastrukturu jako je dodávání energie či vody (Pigeon et al. 2012: 9).

i Binarita trhu a státu

Česká společnost pro svůj současný a minulý ekonomicko-politický režim často rozpoznává ekonomickou činnost v binaritě státu a trhu. Ty jsou vnímány jako dva protichůdné modely řízení ekonomiky a alokace zdrojů. Nejenže tyto póly v reálné ekonomice tvoří vždy nějaký komplementární model a samostatně v praxi neexistují (trhy existují i v centrálně plánovaných ekonomikách a centrální plánování existuje i v tržním prostředí), tato binarita také skrývá další dva krajní póly, ve kterých se odehrává ekonomická činnost. Vedle státu a trhu totiž v lidských společnostech téměř vždy působí i organizace na bázi občin a domácností. Nazírání na ekonomiku strže stát, trh, obcí a domácnosti nám dovoluje plnější vnímání funkce ekonomik. Nejpřehlíženějšímu občinovému modelu se v současnosti blíží například instituce družstev, multistakeholderového řízení, komunitních projektů či počítačových služeb založených na otevřeném kódu.

UZS jdou proti dlouhodobému trendu privatizace veřejných služeb, který vycházel z ideologického předpokladu vyšší efektivity soukromého sektoru nad veřejným. Nyní je již zjevné, že řada privatizačních dohod je ekonomicky neudržitelná - obvykle jsou outsourcingové smlouvy totiž navrženy tak, aby upřednostňovaly zisky a dividendy před kvalitou služeb. Když zisky či dotace vyschnou, korporace a investoři jednoduše odejdou, opustí pracovníky a lidi, kteří se spoléhají na danou službu (Kishimoto et al. 2017: 233). Dalším příkladem limitů privatizace je neochota soukromých provozovatelů poskytovat služby v oblastech s relativně nižším ziskovým potenciálem nebo pro společenství a uživatele, kteří si nemohou dovolit platit nebo jsou nákladnější na obsluhu. Soukromé společnosti tak těží zisk v lukrativních oblastech, zatímco státní sektor musí zbylé oblasti dotovat. Řešením může být závazek poskytovat službu plošně a nikoliv v nejzajímavějších oblastech, nebo vpuštění na takové specifické trhy pouze neziskové firmy.

I když jsou privatizace, outsourcing, partnerství mezi veřejným sektorem a soukromými poskytovateli a další opatření často odůvodňovaná tvrzením, že soukromý sektor je efektivnější a ušetří veřejné prostředky, v momentě, kdy je třeba snižovat náklady, jedním z prvních opatření soukromých subjektů je snížení počtu zaměstnanců, jejichž ekonomickou situaci pak subvencuje stát. Privatizace snižuje počet pracovních míst, zhoršuje pracovní podmínky a podkopává kolektivní vyjednávání. To je problém nejen pro pracovníky, jejich rodiny a místní komunity, ale také pro uživatele, protože se snižuje kvalita a dostupnost služeb (Kishimoto et al. 2020). Veškeré ekonomické, sociální či zdravotní dopady překérných pracujících pak nejen finančně nese celá společnost.

3.3 Posílení solidarity

Díky účasti na spravování univerzálních základních služeb a také díky prostému faktu, že se při poskytování služeb setkávají lidé z různých skupin a vrstev ve společnosti, se v praxi testuje a prohlubuje odpovědnost lidí jeden za druhého a vytvářejí se podmínky k posilování solidarity ve společnosti. UZS tak mají potenciál prohlubovat vztahy mezi lidmi a v rámci společenství a zároveň dále přispět k lepšímu vzájemnému porozumění, poznání a naplnění potřeb všech (Statham 2022, Coote 2021).

Podle labouristické strany v Anglii (2019) je u UZS také menší riziko stigmatizace příjemců. U sociálních dávek jsou žadatelé často charakterizováni jako „závislí“ nebo „sociálně slabí“ a stavěni do kontrastu s „tvrdě pracujícími rodinami“, což vede k posilování démonizace chudoby a vytváření nespravedlivého a zkreslujícího obrazu ekonomicky zranitelných skupin společnosti. To dále vede k tomu, že dotčené skupiny lidí jsou odrazovány od žádostí o podporu, na kterou mají nárok. Sociální dávky s sebou také nesou poměrně velkou míru složitosti a byrokracie, což může ty, jenž takovou podporu potřebují, taktéž odrazovat, protože celý proces je pro ně nepřehledný a někdy i nesrozumitelný.

Univerzalita poskytování může naopak veřejné služby chránit před škrty. Zatímco stigmatizace jde totiž ruku v ruce s poklesem podpory veřejnosti pro určité typy dávek, univerzalita nejenže snižuje stigmatizaci, ale rozšiřuje skupinu příjemců, čímž posiluje jejich podporu u veřejnosti.

3.4 Prostor pro neformální péči a nepeněžní ekonomiku

Zavedení univerzálních základních služeb by taktéž podpořilo řešení krize péče a vytvořilo větší prostor a lepší podmínky ať už jde o neplacenou péči v domácnostech a občanských iniciativách nebo pro placenou a podhodnocenou péči, například v nemocnicích či pečovatelských službách (England 2005). Jako krizi péče chápeme situaci, kdy subjekty, které ji poskytují (viz výše), nemohou tuto činnost vykonávat za uspokojujících nebo důstojných podmínek, tedy situaci, kdy se rozšiřuje propast mezi poptávkou po péči ve společnosti a zdroji, které jsou na její uspokojení vyhrazeny (Povlika 2018, 29-35). V globálních řetězcích péče lidé z globálního Severu často vyplňují strukturální nedostatek péče najímáním levné pracovní síly z globálního Jihu. Mnozí z těch, kdo si nemohou dovolit svou péči zadat někomu jinému, kdo ji vykoná levněji, jsou stále přetěžováni. Vnímání péče jako komodity a tržní orientace péče, její genderové a rasové rozdělení a akutní nedostatky ve veřejném zajišťování péče kvůli desetiletým politiky úspor, odříkání a slabého státu zhoršují nerovnosti a nechávají zranitelné skupiny bez přístupu k péči, kterou potřebují (Karamesině 2014). Konkrétní projevy krizí péče jsou ovlivněny konflikty a mocenskými spory o to, jak, kým a pro koho je péče poskytována a jak je ve společnostech hodnocena (Bärnthaler a Dengler 2023).

Univerzální základní služby nabízí potenciál k řešení krize péče, zvláště pokud se kombinují s dalšími opatřeními. Pokud má být péče a reprodukční práce, například péče o domácnost, dostatečně oceněná, bude klíčové vytvořit podmínky, ve kterých by obživa těch, kdo ji vykonávají, byla zajištěna i jinými způsoby, než je vyplácení mzdy. Univerzální základní služby by snížily životní náklady těm, kteří věnují svůj čas neplacené péči a v kombinaci s dalšími opatřeními, jako jsou například různé formy příspěvků pro pečující, by jim pomohli zajistit důstojný život bez nutnosti shánění financí prostřednictvím další, tentokrát námezdní práce. Zavedení základních služeb by tedy ve výsledku rozšířilo přístup k péči, která není placená a zajišťovaná skrze trh, díky tomu, že by na ni lidé měli čas a energii. Univerzální základní služby by ulevily jednak přetíženým jednotlivcům pečujícím v domácnostech a ve společenstvích a zároveň se by se utvářela možnost poskytovat péči i kolektivními způsoby (Bärnthaler a Dengler 2023, Dengler a Lang 2022).

Univerzální základní služby mohou pomoci k tomu, aby se za jedinou společensky cennou aktivitu nepovažovala placená práce, ale byly oceněny také neformální péče o děti, staré lidi, lidi s postižením, životní prostředí nebo péče o domácnost. Při poskytování péče v těchto oblastech často tržní logika nedává smysl, protože vede k pokrouceným motivacím. Univerzální základní služby by uvolnily čas a prostor pro vzájemné solidární poskytování péče postavené na jiných než tržních hodnotách (Bärnthaler a Dengler 2023).

Otázky:

- **Jak do designu veřejných služeb vnášet hodnoty solidarity a kolektivnosti?**
- **Co víme o privatizaci veřejných služeb (dohodách se soukromými poskytovateli) v kontextu středovýchodní Evropy? Jaké známe příklady?**

4. Environmentální přínosy univerzálních základních služeb

4.1. Tlak na spotřebu

Pokud jsou základní věci nutné pro život privatizovány a jsou drahé, lidé potřebují větší příjem, aby si je mohli zajistit. Proto se musí víc zapojit do trhu a víc pracovat, přičemž produkuje věci, které ani nemusí být potřebné a proto se jim musí zajišťovat odbyt skrze reklamu, přitom všem se spotřebovává neúměrné množství energie a přírodních zdrojů. Univerzální základní služby umožňují vystoupit z tohoto „kolotoče výroby a spotřeby“ (Hickel 2023).

4.2 Kolektivní povaha a design

Zásadní environmentální výhodou univerzálních základních služeb je, že zajištění služeb kolektivně je často ekologicky udržitelnější, než pokud si je lidé musí zajišťovat jednotlivě. Ukázkovým příkladem je veřejná hromadná doprava, která má obecně výrazně nižší emise a další ekologickou zátěž na přepravu jednoho člověka než individuální automobilová doprava. Podobně bytové domy jsou výrazně úspornější na zdroje i energie než domy rodinné, stejně tak i pod tlakem nedostupného bydlení se rozmáhající sdílené bydlení, kdy mezi sebou bytové jednotky mezi sebou sdílí vybrané společné prostory či spotřebiče a jiné materiální zdroje (typicky se jedná o společenské místnosti či kuchyně, pračky či opravářské nástroje).

Univerzální základní služby umožňují také lépe zohledňovat environmentální kritéria už při designování služeb. Například při výstavbě či rekonstrukci sociálního bydlení tak, aby bylo energeticky efektivní, či poskytování zdravotních služeb s menší uhlíkovou náročností. Už v současnosti jsou často veřejné služby environmentálně udržitelnější než ty soukromě poskytované, například uhlíková stopa zdravotnictví v USA je dvakrát vyšší než ve Velké Británii (Statham et al 2022: 12), což může být přitom dáno tím, že soukromé firmy musí dosahovat zisku a prodat co nejvíce služeb a produktů a naopak veřejnému zdravotnictví se více vyplatí prevence. Služby poskytované formou UZS tedy mohou omezit plýtvání a orientovat se na šetrné a úsporné využívání zdrojů (Gough, 2019: 7). Při dodávání energie se může díky UZS upřednostnit energie z obnovitelných zdrojů. Celkově veřejná kontrola nad navrhovanými sektory může usnadnit dosažení rychlé dekarbonizace těchto služeb.

4.3 Prostor pro ekologickou transformaci

Zásadní environmentální výhodou univerzálních základních služeb je to, že vytvářejí prostor pro realizaci environmentálně potřebných změn v naší společnosti. Příkladem je environmentálně potřebný konec uhelného průmyslu a naopak rozvoj sektoru výroby energie z obnovitelných zdrojů. Takové změny znamenají pro mnoho lidí změnu zaměstnání, změny v cenách zboží a služeb a obecně změny v místních ekonomických vazbách. Univerzální základní služby mohou zajistit, aby během transformace nebylo ohroženo zajišťování

základních potřeb lidí tím způsobem, že snižují životní náklady a to nezaměstnaným, lidem žijícím z penzí, ale i zaměstnaným, kteří díky nim nemusí tolik záviset na příjmu z práce (Vogel et al 2024: 12). Univerzální základní služby mohou vytvořit polštář, který pro ohrožené skupiny změkčí průběh transformace. Tím zároveň zvyšují i přijatelnost transformace ve společnosti, protože snižují obavu z jejích dopadů. Pokud budou zavedeny, můžeme například snadněji provést ekologickou daňovou reformu, omezit automobilový průmysl či zavést ekologické limity na těžbu surovin.

5. Způsoby organizace služeb a principy fungování

Aby univerzální základní služby naplnily svůj potenciál, musí zahrnovat vysokou míru participace. Je nezbytné navrhovat konkrétní služby tak, aby vyhovovaly lidem a sloužily jejich potřebám (Bidé a Dew, 2021). To v českém kontextu může představovat výzvu, je nutné brát v potaz také potenciální problémy spojené se širokou participací, například nerovnosti, nedostatek času na zapojení, nezájem lidí se účastnit, lokální klientelismus a korupci. Téma participace v UZS v českém kontextu si zaslouží hlubší reflexi nad rámec této vstupní analýzy.

Služby se mohou rozdělit mezi ty, které mají být poskytovány zdarma v místě užití – jako například zdravotnictví, a ty, které potřebují jiný přístup, například určité zvážení potřeb uživatelů – třeba v oblasti bydlení (Statham et al 2022: 10).

Nárok na službu může být garantován různými způsoby veřejných intervencí například i stanovením standardu a jeho monitorováním, daněním, dotacemi, regulacemi. Jednotčím principem této garance, že nárok na službu bude vymezen tak, aby došlo k rozšíření skupiny lidí, kteří z ní mohou benefitovat (Gough 2021).

Co se týče praktického provedení poskytování služeb a podoby jejich infrastruktury, pro většinu lokálně poskytovaných veřejných služeb ve Spojených státech, ale také v některých místech v Evropě (například v Itálii), je využíván neziskový model poskytování, v němž jsou primárními vlastníky infrastruktury nebo služeb místní občané a veškerý zisk z poskytování je reinvestován do zdokonalení služeb nebo modernizace infrastruktury. Služby jsou poskytovány buď prostřednictvím uživatelských družstev nebo prostřednictvím sdružení a nadací. Místní obyvatelé se tedy krom prostého využívání služeb také skrze družstva nebo jiné spoluvlastnické formy v různé míře podílejí na jejich dodávání, vytváření strategií, hodnocení služeb nebo přímém či nepřímém zastoupení v rozhodovacích orgánech. I občané, kteří nejsou členy družstev nebo jiných vlastnických forem poskytujících služby, mohou stále o rozhodovat prostřednictvím zástupců uživatelské komunity nebo nezávislých odborníků, kteří zasedají v řídicích orgánech (Peters 1993; Sellers 2022).

V českém kontextu už v určitých ohledech takto fungují například příspěvkové organizace, firmy zřizované a stoprocentně kontrolované obcí či městem, či přímo podnikající města a obce, zapsané ústavy nebo sociální družstva. Tyto právní formy tedy lze využít a uplatnit při jejich fungování principy univerzálních základních služeb.

Při zavádění univerzálních základních služeb může být nutné získat zpátky do veřejného či družstevního vlastnictví infrastrukturu nutnou pro poskytování služeb, například v případě, že budovy, rozvody vody, tepla či energie vlastní soukromé subjekty. Analýza procesů navrácení služeb do veřejného vlastnictví ale ukazuje, že často může jen místní samospráva převzít službu, kterou dosud dávala externě a například jí vypršel kontrakt (Cumbers et al. 2022:11). Pro úspěšné převzetí služeb zpět pod veřejnou správu se na základě zkušeností opět ukazuje jako klíčové zapojit místní komunity a zaměstnance služeb, například skrze odbory (Kishimoto et al. 2020: 241).

Otázky:

- **Nakolik je představa o deliberativním modelu založená na kultuře komunit (tzv. communities) ve Velké Británii, kde se nyní hlavně koncept rozvíjí? Co jsou již nyní úspěšné modely participace, na kterých můžeme v Česku stavět?**
- **Jaké jsou pro Česko vhodné organizační modely zajištění UZS (kdo rozhoduje, kontroluje kvalitu, implementuje atp.)?**
- **Jak řešit napětí mezi lokální a centrální úrovní? Potřebujeme lokalizaci, ale zároveň garantovat určitou úroveň služeb.**

6. Typy univerzálních základních služeb v různých sektorech

V této kapitole začínáme úvahy o tom, jak by univerzální základní služby mohly fungovat v jednotlivých sektorech, jak tato myšlenka nasedá na kontext České republiky a jakým směrem by se podle principu univerzálních základních služeb mohly vydat. Zároveň v tomto ohledu chceme poskytnout prostor hlavně pro lidi z dotčených sektorů a lidí používajících dané služby, aby formulovali, jak by univerzální základní služby měly vypadat a fungovat.

Dodávání energie

- Odpovídá na potřebu zajištění základních potřeb prostřednictvím dodávání elektřiny, tepla či teplé vody;
- kroky vedoucí k UZS může představovat třeba komunitní energetika – nově vznikající energetická družstva, energetická společenství, obecní energetika;
- na rozdíl od energetiky ovládané velkými firmami se v komunitní energetice lidé přímo podílejí na dodávání služeb a jsou i majiteli infrastruktury a zdrojů energie, v případě obecní energetiky platí totéž, pouze zprostředkovaně;
- zestátnění ČEZu nebo jeho transformace, tak aby měl neziskový status, především co se týče elektrické infrastruktury. To se přitom týká i dalších firem – E.ON a PRE. Infrastruktura pro dodávání energie má jasnou povahu monopolu, takže by měla být pod veřejnou kontrolou;
- zavádění progresivních cen u energií, základní objem energií velmi levný nebo zdarma a následně vzrůstající cena.

Vzdělávání

- v současnosti funguje z většiny pod veřejnou kontrolou, ale z pohledu UZS má pořád mezery - např. propady v kvalitě vzdělání mezi regiony;
- aby bylo zcela dostupné pro všechny, je nutné financovat i nákup školních potřeb, obědy ve školách, školní výlety a návštěvy kulturní akcí, družinu a podobně;
- čelit hrozbě omezování dostupnosti škol – například zavádění školného, nedostupné bydlení pro studenty;
- rozšiřování možností bezplatného celoživotního vzdělávání;
- participace lidí na utváření a provozování této služby, například větší zapojení rodičů do chodu školy, zprůhlednění toho, jak zřizovatelé vybírají ředitele/ky škol.

Zdravotnictví

- UZS by znamenaly omezení pronikání komerčních firem do zdravotnictví – např. aktivity skupiny Penta, privatizace nemocnic;
- odmítnutí rozdělování kvality poskytovaných služeb podle finančních možností opečovávaných (diskuse o tzv. dvojím standardu);
- zvyšování dostupnosti zdravotní péče v regionech;
- pojmání zdravotnictví a lékařů jako veřejné služby ne jako podnikání.

Sociální péče

- V současnosti už má většinou veřejný či neziskový statut, ale i do toho sektoru začínají pronikat tržní poskytovatelé zaměřené na zisk;
- větší investice a průběžné financování, zajištění dostatku pracovníků a kapacit.

Doprava

- Poskytování hromadné dopravy ve městech zdarma, levná celostátní veřejná doprava po vzoru Rakouska a Německa;
- veřejná podpora sdílené mobility, sdílení aut a kol, napojování těchto systémů na veřejnou dopravu;
- investice do výstavby a údržby infrastruktury pro veřejnou dopravu.

Bydlení

- Větší státní zásahy do sektoru bydlení – státní výstavba, podpora skrze územní plánování;
- družstevní výstavba;
- udržování a rozšiřování obecních a městských bytových fondů, regulace nájemného.

Další služby – poskytování vody, odvoz odpadů, pošta, informace – internet, knihovny

- Služby jako dodávání vody, sběr odpadů mohou zajišťovat a často už zajišťují veřejné společnosti či přímo obce;
- rozšiřování přístupu k internetu, podpora knihoven;

- pošta jako instituce k zajišťování veřejných služeb.

7. Politické prosazování

UZS znamenají v kontextu evropských sociálních států nejen zastavení tlaku na jejich erozi, ale také výrazné navýšení ambice z hlediska jejich rozvoje. Na UZS lze proto pohlížet jako na klíčový projekt sociálně-ekologického hnutí, jehož prosazování nicméně vyžaduje dlouhodobé úsilí, v řádu až desítek let. V této kapitole jsou diskutovány jednak nutné přípravné kroky, které mohou umožnit vývoj kýženým směrem, jednak další možnosti, které by tento postup urychlily.

Předpokladem pro UZS je definovat veřejný zájem a rámovat jím partnerství s firmami v transformačních sektorech. Na to navazuje též diskutovaná potřeba legislativně ukotvit možnost neziskového podnikání a hledat způsoby jak k němu motivovat podobně jako je tomu u sociálního podnikání. Dalším krokem by bylo definovat samotné základní potřeby – teoreticky lze využít rámec Max-Neefa (2017), ale prakticky se způsoby jejich uspokojování liší na základě kulturních a společenských faktorů. Proto by bylo třeba pomoci deliberativních a participativních nástrojů hledat jednak sociální práh, který by bylo záhodno, aby měli všichni lidé naplněný, ale zároveň i jeho strop, při kterém nebude naše společnost přestřelovat planetární meze. Jinými slovy se pro prosperující společnost jeví jako vhodné nejprve najít společnou základnu pro naplnění potřeb všech a poté stanovit maximální možnosti naplňování tužeb (Gough, 2017, 2023).

V další fázi lze už podporovat konkrétní iniciativy, zejména lze využít prostředky z EU fondů určené na transformaci, které se v Česku dosud nedaří vyčerpávat, nebo nemají kýžený sociální efekt. To začíná lepším zapojením obyvatelstva do plánování politik na lokální úrovni. Zde je klíčové zohlednění nedostatků současné situace a hrozeb očekávaných v souvislosti s transformací. Prioritní rozvoj by měly zaznamenat právě potřeby dlouhodobě nenaplněné, šlo by o hmatatelnější příslib strukturálně znevýhodněným krajům než zelená konkurenceschopnost a ekologická modernizace.

Dále je třeba vytvářet infrastrukturu pro UZS, což znamená znalostní bázi, nabídku podpory a konzultací obcím, firmám nebo institucím, podporu a vyhodnocování experimentů. Experimentování s různými způsoby zavádění je v případě UZS nevyhnutelné vzhledem k současnému stavu poznání, ale i žádoucí kvůli možnosti místně nebo sektorově specifických řešení. V literatuře jsou popsány případy neziskových firem, remunicipalizace (navrácení pod městskou správou) služeb obcí nebo skupinou obcí (Paul & Cumbers 2023, Cumbers et al. 2022) zajišťování základní ekonomiky veřejně vlastněnými firmami (Plank 2020), podpora lokální ekonomiky na základě Prestonského modelu (Hanna & Kelly 2021) nebo zahrnování péče a neplacené práce to uvažování o naplňování potřeb (Bärnthaler et al. 2023). Relevanci těchto modelů je třeba vyhodnocovat s přihlédnutím k specifikům situace i preferencím cílové populace.

i Community Wealth Building

Komunitou budované bohatství je model, který dovoluje v rámci obcí či regionů udržovat sociální, environmentální a demokratický standard a zároveň lokalizovat ekonomickou činnost a tím předcházet odlivu zisků. Model spočívá v tom, že důležité místní instituce se domluví na vzájemné spolupráci a skrze odpovědné veřejné zadávání následně podporují primárně místní organizace, které poskytují důstojné pracovní podmínky. V rámci propojené sítě se také podporuje činnost a vznik veřejných, družstevních a rodinných podniků. Cílem tohoto modelu je podporovat odolnou místní ekonomiku, a to skrze pluralitní vlastnictví, místní financování, důstojné pracovní podmínky, progresivní zadávání zakázek a společensky přínosné využívání majetku a půdy. Propojené místní organizace také sdílí své know-how i zdroje a usilují tak o solidárnější, soběstačnější a ekonomicky demokratičtější prostředí. Úspěšně je model aplikován v britském Prestonu či americkém Clevelandu. Delší shrnutí nabízí text [Komunitou budované bohatství v Anglii](#).

Náklady na univerzální základní služby podle hrubého výpočtu Coote a Percy (2020) v sektorech bydlení, dopravy, informací a komunikace, péče o děti a péče o dospělé by tvořily výdaje v ekvivalentu 4,3 % HDP běžného státu OECD. Poměrově by se tak nejednalo o vyšší výdaj, než historicky tvořily například náklady poválečné obnovy (20 %) či veřejné výdaje spojené s vypořádáním se s ekonomickou krizí roku 2008 (přes 6 %). Ačkoliv se tak jedná o transformativní nástroj, který má potenciál hasit mnohé sociální problémy a konflikty, jeho výdaje nejsou zdaleka nepředstavitelné.

UZS ale nelze vnímat jen jako samostatně stojící politiku. V jejím jádru je zcela zásadní reorientace ekonomiky od maximalizace produkce k dostatečnému naplňování lidských potřeb v rámci planetárních mezí. V tomto pojetí je pak logická synergie mezi samotným fungováním UZS, které by vyžadovalo veřejné prostředky, a změnami legislativy a daní, které by omezovaly zbytnou nebo neudržitelnou spotřebu a veřejné prostředky naopak generovaly.

Kombinace univerzální dostupnosti a principu dostatku zde umožňuje překlenout problém statků, které jsou při nízké spotřebě nezbytné a při vysoké luxusní (např. elektřina, teplo, mobilita). Jejich zdražení, mnohdy motivované ekologicky, hrozí uvrhnout do bezprostřední nouze nízkopříjmové skupiny, naopak jejich nezdražení hrozí nadspotřebou vysokopříjmových. Kombinovat zdražení nadspotřeby s garancí dostupnosti základní spotřeby dává politicky větší smysl než prioritizace environmentálních výsledků a sekundární řešení sociálních aspektů. Otázky financování se tak z potenciální překážky stávají spíše vhodným doplněním celého konceptu do balíčku politik transformujících model spotřeby. Podobná synergie se nabízí s politikou garance pracovních míst. Zde by bylo možné využít veřejně hrazených pracovních činností k podpoře UZS nebo budování jejich infrastruktur.

i Garantovaná pracovní místa

Jedná se o další návrh podpory veřejných statků a reorientace ekonomiky na naplňování základních potřeb. Tato politika by nabízela možnost pracovat za daných podmínek

(typicky minimální mzda a plný pracovní úvazek, ale dávalo by smysl nabízet i zkrácené možnosti nebo vycházet vstříc zájemstvu s hendikepem) každému, kdo by se o ni přihlásil. Aby politika fungovala, bylo by třeba nastavit jednotlivé činnosti a systém jejich řízení v souladu s veřejným zájmem a potřebami místního obyvatelstva. Často jsou zmiňovány příklady přebudování starých budov nebo brownfieldů, regenerace krajiny, biozemědělství. Prioritizace činností by ale podobně jako veřejné služby musela probíhat s participací dotčených lidí. Tato politika mimo jiné vytváří záchranou síť před nedobrovolnou nezaměstnaností či nutností přijmout jakoukoliv práci. Zároveň šetří peníze sociálního systému a předchází ztracenému potenciálu a dalším negativním důsledkům nezaměstnanosti.

Konečně, vznik univerzálních základních služeb může být podporován také nepřímo – vytvořením vhodné legislativy pro právní formy neziskových firem, rozvojem deliberativních rozhodovacích nástrojů na místní úrovni, pomocí partnerství mezi veřejným sektorem a občinnou ekonomikou (public-commons partnerships), podporou neziskových firem pomocí nákupů veřejného sektoru, zvýhodněnými půjčkami a smlouvami ze strany státu a samospráv pro místně zřizující organizace. Tyto kroky lze vnímat jako přípravu terénu pro vznik UZS pomocí drobnějších a méně riskantních intervencí, aniž by bylo třeba implementovat celý balíček politik diskutovaný výše.

Diskuze o UZS v obecné rovině slibuje podtrhnout roli tzv. základní ekonomiky (foundational economy). Jedná se o zboží a služby produkované typicky lokálně a využívané pravidelně místním obyvatelstvem. Ve strategiích posilování ekonomiky a regionálního rozvoje stojí tyto sektory obvykle ve stínu na export orientované průmyslové produkce, protože podle metrik HDP nebo konkurenceschopnosti nehrají tak velkou roli. Mají ale zásadní vliv na kvalitu života a standardně v nich pracuje asi 50 % lidí (Gough 2019: 4). Jak ukázala pandemie, na základní ekonomice stojí ve chvílích krize všechny ostatní sektory a rozvíjení společenské odolnosti se bez její podpory neobejde.

Otázky:

- **Co jsou překážky a příležitosti prosazování UZS v Česku?**

Reference:

- Bärnthaler, R., & Dengler, C. (2023). Universal basic income, services, or time politics? A critical realist analysis of (potentially) transformative responses to the care crisis. *Journal of Critical Realism*, 22(4), 670–691.
<https://doi.org/10.1080/14767430.2023.2229179>
- Bärnthaler, R., Novy, A., & Plank, L. (2021). The Foundational Economy as a Cornerstone for a Social–Ecological Transformation. *Sustainability*, 13(18), Article 18. <https://doi.org/10.3390/su131810460>
- Button, D., & Coote, A. (2021). *A Social Guarantee: The Case for Universal Services*. The New Economics Foundation.
- Coote, A. (2021). Universal basic services and sustainable consumption. *Sustainability: Science, Practice and Policy*, 17(1), 32–46.
<https://doi.org/10.1080/15487733.2020.1843854>
- Coote, A. (2022a). *The case for a Social Guarantee: Universal access to life's essentials*. <https://eu.boell.org/en/case-social-guarantee>
- Coote, A. (2022b). Towards a Sustainable Welfare State: The Role of Universal Basic Services. *Social Policy and Society*, 21(3), 473–483.
<https://doi.org/10.1017/S1474746421000385>
- Coote, A. (2023). *Universal Basic Services: Provisioning for our needs within a fair consumption space*. Think Piece series, Hot or Cool Institute, Berlin.
- Coote, A., & Mang, S. (2023). *Universal basic services: A greener, more affordable life for all*.
<https://www.greeneuropeanjournal.eu/universal-basic-services-a-greener-more-affordable-life-for-all/>
- Coote, A., & Percy, A. (2020). *The case for universal basic services*. John Wiley & Sons.
[https://books.google.com/books?hl=en&lr=&id=xYDQDwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PT7&dq=A.+Coote+and+A.+Percy+\(2020\),+The+Case+for+Universal+Basic+Services+\(Cambridge:+Polity+Press\).&ots=kEoeUNoPV-&sig=neUBY94ogAydoUx8hcGDNK3hWkk](https://books.google.com/books?hl=en&lr=&id=xYDQDwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PT7&dq=A.+Coote+and+A.+Percy+(2020),+The+Case+for+Universal+Basic+Services+(Cambridge:+Polity+Press).&ots=kEoeUNoPV-&sig=neUBY94ogAydoUx8hcGDNK3hWkk)
- Cumbers, A., Pearson, B., Stegemann, L., & Paul, F. (2022). *Mapping Remunicipalisation: Emergent Trends in the Global Deprivatisation Process*.
<https://eprints.gla.ac.uk/272257/1/272257.pdf>
- Čajka, A. (2023). Ekonomika má sloužit lidem, ne lidé ekonomice. Přínos Manfreda Max-Neefa pro nerůstové hnutí. *Deník Alarm*.
<https://denikalarm.cz/2023/11/ekonomika-ma-slouzit-lidem-ne-lide-ekonomice-prinos-manfreda-max-neefa-pro-nerustove-hnuti/>

- England, P. (2005). Emerging Theories of Care Work. *Annual Review of Sociology*, 31(Volume 31, 2005), 381–399.
<https://doi.org/10.1146/annurev.soc.31.041304.122317>
- Gore, T. (2021) Carbon inequality in 2030: Per capita consumption emissions and the 1.5°C goal. <http://dx.doi.org/10.21201/2021.8274>
- Gough, I. (2017). *Heat, greed and human need: Climate change, capitalism and sustainable wellbeing*. Edward Elgar Publishing.
- Gough, I. (2019). Universal Basic Services: A Theoretical and Moral Framework. *The Political Quarterly*, 90(3), 534–542. <https://doi.org/10.1111/1467-923X.12706>
- Gough, I. (2021). *Move the debate from Universal Basic Income to Universal Basic Services*.
<https://en.unesco.org/inclusivepolicylab/analytics/move-debate-universal-basic-income-universal-basic-services>
- Gough, I. (2023). Sufficiency as a Value Standard: From Preferences to Needs. *Ethics, Policy & Environment*.
<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/21550085.2023.2269055>
- Hanna, T., & Kelly, M. (2021). Community Wealth Building: The Path towards a Democratic and Reparative Political Economic System. *Democracy Collaborative*.
https://www.academia.edu/download/68949788/13_Hanna_and_Kelly_3_.pdf
- Hickel, J. (2023). *Universal public services: The power of decommodifying survival*.
<https://www.jasonhickel.org/blog/2023/3/18/universal-public-services>
- Hinton, J. B. (2020). Fit for purpose? Clarifying the critical role of profit for sustainability. *Journal of Political Ecology*, 27(1), 236–262.
- Hinton, J.B. (2021) Five key dimensions of post-growth business: Putting the pieces together. *Futures*, 131.
- Holý, D. (2021, February 16). *Pracující chudoba v Česku a EU | Statistika&My*.
<https://www.statistikaamy.cz/2021/02/16/pracujici-chudoba-v-cesku-a-eu>
- Karamesinē, M. (Ed.). (2014). *Women and austerity: The economic crisis and the future for gender equality*. Routledge, Taylor & Francis.
- Kishimoto, S., & Petitjean, O. (2017). *Reclaiming Public Services: How cities and citizens are turning back privatisation* (p. 237). Transnational Institute.
https://www.world-psi.org/sites/default/files/documents/research/full_publication_reclaiming_public_services_en.pdf#page=157
- Kishimoto, S., Steinfort, L., & Petitjean, O. (2020). *The Future is Public* (p. 258). Transnational Institute.

<https://www.tni.org/en/publication/the-future-is-public-democratic-ownership-of-public-services>

Labour. (2019). *Universal Basic Services: The Right to a Good Life* (p. 28). Labour Party UK.

https://www.labour.org.uk/wp-content/uploads/2019/09/12730_19-Universal-Basic-Services_v5.pdf

Maussen, J. (ed.) (2018). Shrnutí závěrečných zpráv expertních skupin pro identifikaci relevantních indikátorů kvality života v ČR. Strategický rámec Česká republika 2030. Úřad vlády ČR.

https://www.cr2030.cz/strategie/wp-content/uploads/sites/2/2018/05/01_Kvalita-%C5%BEivota-shrnut%C3%AD.pdf

Max-Neef, M. (2017). Development and human needs. In *Development ethics* (pp. 169-186). Routledge.

Moore, H. L., & Collins, H. (2020). *Towards prosperity: Reinvigorating local economies through universal Basic services*. <https://discovery.ucl.ac.uk/id/eprint/10096789/>

Ochrana, F. (2007) *Veřejné služby - jejich poskytování, zadávání a hodnocení: teorie a metodika poptávkového způsobu poskytování a zadávání veřejných služeb na úrovni municipalit*. Praha: Ekopress.

Olk, C., Schneider, C., & Hickel, J. (2023). How to pay for saving the world: Modern Monetary Theory for a degrowth transition. *Ecological Economics*, 214, 107968. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2023.107968>

Paul, F. C., & Cumbers, A. (2023). The return of the local state? Failing neoliberalism, remunicipalisation, and the role of the state in advanced capitalism. *Environment and Planning A: Economy and Space*, 55(1), 165–183. <https://doi.org/10.1177/0308518X211050407>

Peters, L. L. (1993). Non-profit and For-profit Electric Utilities in the United States: Pricing and Efficiency. *Annals of Public and Cooperative Economics*, 64(4), 575–604. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8292.1993.tb01499.x>

Pigeon, M., Hoedeman, O., Kishimoto, S. (2012). *Remunicipalisation: Putting Water Back into Public Hands*. Transnational Institute. <https://www.tni.org/en/publication/remunicipalisation>

Plank, L. (2020). Reframing public ownership in the foundational economy:(Re) discovering a variety of forms. In *The Foundational Economy and Citizenship* (pp. 51-72). Policy Press.

Povlika, L. (2020). Women and the crisis of care in the United States (pp. 29-35). *Generations*.

- Rao, S., (2015). *Is the private sector more efficient? A cautionary tale* (Discussion paper 10). Singapore: UNDP Global Centre for Public Service Excellence.
- Sellers, S. (2022). Capital Sequestration: Degrowth through Investing in Community-Led Transformations of Provisioning Systems. *Challenges in Sustainability*, 10(1), 23–35. <https://doi.org/10.12924/cis2022.10010023>
- Statham, R., Parkes, H., & Smith, C. (2022). *Universal basic services: Building financial security in Scotland* (p. 46). Institute for Public Policy Research. <https://www.ippr.org/articles/universal-basic-services-scotland>
- Verbist, G., Förster, M., & Vaalavuo, M. (2012). *The Impact of Publicly Provided Services on the Distribution of Resources: Review of New Results and Methods*. OECD. <https://doi.org/10.1787/5k9h363c5szq-en>
- Vogel, J., Guerin, G., O'Neill, D. W., & Steinberger, J. K. (2024). Safeguarding livelihoods against reductions in economic output. *Ecological Economics*, 215, 107977. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2023.107977>